

Edip YALÇIN

TC Milli Eğitim Bakanlığı Van / Türkiye

ORCID: 0009-0000-6330-0922

E-mail: edipusi@gmail.com

ROR ID: 00jga9g46

Erdem Etiği Bağlamında Bir Karşılaştırma: Aristoteles ve Kınalızâde Ali Çelebi

Öz

Bu makale, Antik Yunan düşünürü Aristoteles ile 16. yüzyıl Osmanlı âlimi Kınalızâde Ali Çelebi'nin erdem etiği düşüncelerini karşılaştırmaktadır. Aristoteles ve Kınalızâde Ali Çelebi, farklı dönemlerde yaşamış olsalar da erdem etiği ve erdemli yaşam üzerine benzer düşünceler paylaşan iki önemli filozoftur. Her ikisi de erdemli bir yaşamın önemini vurgulamış ve aşırılıklardan kaçınmanın gerekliliğini savunmuşlardır. Aristoteles, altın orta kavramıyla ahlaki erdemlerde dengeyi savunurken, Kınalızâde itidal kavramıyla benzer bir yaklaşım sergilemiştir. Her iki düşünür de erdemli bir yaşamın mutluluğa götürdüğünü ve insanın nihai amacının da bu olduğunu vurgulamışlardır. Farklılıkları ise Kınalızâde, itidal kavramını dini terimlerle ilişkilendirirken, Aristoteles'in ahlak anlayışında dini bir temellendirmede bulunmamasından kaynaklı bir farklılıktan bahsedilebilir. Yapılan araştırmada ahlâk ile ilgili karşılaştırmaların olduğu ancak Ahlâk-Siyaset ilişkisi konusunda Aristoteles-Kınalızâde karşılaştırmasının olmadığı görülmüş ve bu eksiğin giderilmesine yönelik böyle bir çalışmaya girilmiştir. Karşılaştırma yöntemi kullanılarak ortaya konan bu çalışma, günümüzde, bu iki düşünürün denge, ölçülülük ve erdemli bir karakter geliştirme konusundaki vurguları ile geliştirilen karakterin siyaset alanına etkisinin belirlenmesi, kutuplaşmanın ve aşırılığın yaygın olduğu bir dönemde ahlaki bir pusula görevi görebilir.

Anahtar Kelimeler

Felsefe Tarihi, Ahlâk Felsefesi, Aristoteles, Kınalızâde Ali Çelebi, Siyaset, Erdem

Atıf / Cite As Yalçın, Edip. "Erdem Etiği Bağlamında Bir Karşılaştırma: Aristoteles ve Kınalızâde Ali Çelebi". *Bitlis İlahiyat Dergisi* 13 (Haziran, 2025), 5-26. <https://doi.org/10.53442/bider.vi.1651598>

<i>Süreç Takvimi</i>	Geliş Tarihi: 05.03.2025	Kabul Tarihi: 30.04.2025	Yayın Tarihi: 15.06.2025
<i>Makale Türü</i>	Araştırma Makalesi		
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem		
<i>Benzerlik Taraması</i>	Turnitin		
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
<i>Telif Hakkı - Lisans</i>	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır		
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Şikayet için: bider@beu.edu.tr		

Edip YALÇIN

Ministry of National Education, Van / Türkiye

ORCID: 0009-0000-6330-0922

E-mail: edipusi@gmail.com

ROR ID: 00jga9g46

A Comparison in the Context of Virtue Ethics: Aristotle and Kınalızâde Ali Çelebi

Abstract

This article compares the virtue ethics of the ancient Greek philosopher Aristotle and the 16th-century Ottoman scholar Kınalızâde Ali Çelebi. Despite living in different eras, both thinkers are significant philosophers who shared similar ideas on virtue ethics and the virtuous life. Both emphasized the importance of a virtuous life and advocated avoiding extremes. Aristotle championed balance in moral virtues with his concept of the golden mean, while Kınalızâde presented a similar approach with the concept of moderation (itidal). Both thinkers stressed that a virtuous life leads to happiness and that this is humanity's ultimate aim. A key difference lies in Kınalızâde's association of moderation with religious terms, contrasting with Aristotle's lack of religious grounding in his moral philosophy. Research indicates a comparison of their ethics exists, but a comparison of their ethics-politics relationship is lacking, motivating this study to address this gap. Employing a comparative method, this study aims to determine the impact of character development on the political sphere through the emphasis these two thinkers placed on balance, moderation, and cultivating a virtuous character, potentially serving as a moral compass in an era marked by polarization and extremism.

Keywords:

History of Philosophy, Ethics Philosophy, Aristotle, Kınalızâde Ali Çelebi, Politics, Virtue

Cite As / Atıf Yalçın, Edip. "A Comparison in the Context of Virtue Ethics: Aristotle and Kınalızâde Ali Çelebi". *Bitlis Theology Journal* 13 (June, 2025), 5-26. <https://doi.org/10.53442/bider.vi.1651598>

Article Type

Research Article

Timeline

Received : 05.03.2025

Accepted: 30.04.2025

Publication Date: 15.06.2025

Peer-Review

Double anonymized – At Least Two External

Plagiarism Checks

Turnitin

Conflicts of Interest

The aauthor(s) has no conflict of interest to declare.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, as it is based on data obtained through literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, and all referenced works are cited in the bibliography.

For complaint: bider@beu.edu.tr

Giriş

İnsanlığın kayıtlı tarihinde bulunan, farklı coğrafyalarda ve zaman dilimlerinde şekillenmiş, ancak evrensel ahlaki ilkeler etrafında kesişen iki büyük düşünürün, Aristoteles ve Kınalızâde Ali Çelebi'nin, erdem etiği ve siyaset felsefesi alanındaki düşüncelerini karşılaştırmayı hedefleyen bu çalışma, felsefe literatürüne özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Antik Yunan'ın entelektüel mirasının en parlak yıldızlarından biri olan Aristoteles, insan doğasını ve toplum düzenini *Nikomakhos'a Etik*, *Eudemos'a Etik* ve *Politika* gibi eserlerinde detaylı bir şekilde analiz ederken, 16. yüzyıl Osmanlı'sının çok yönlü âlimi Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserinde İslam düşüncesi ile antik felsefenin sentezini yaparak kendi özgün ahlak anlayışını inşa etmiştir. Bu iki düşünür, farklı kültürel ve düşünsel bağlamlarda yaşamış olsalar da, erdemli bir yaşamın önemini vurgulayan, ahlak ve siyaset arasındaki derin ilişkiyi irdeleyen ve aşırılıklardan kaçınmayı öğütleyen benzer ahlaki prensipler üzerinde durmuşlardır.

Bu çalışmanın problematiği, her iki düşünürün de erdem etiği ve siyaset felsefesi alanındaki benzer ve farklı yaklaşımlarını, özellikle "altın orta" ve "itidal" kavramları üzerinden derinlemesine incelemektir. Literatür taraması, bu alanda yapılmış çeşitli çalışmaların varlığını göstermektedir. Özellikle, Süleyman Taşkın'ın "Aristoteles ve Kınalızâde Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması" adlı doktora tezi, bu iki düşünürün ahlak anlayışlarını karşılaştırmalı olarak ele alması bakımından önemli bir referans noktasıdır. Ancak, bizim çalışmamız zamanda, özellikle ahlak-siyaset ilişkisi gibi konulara daha detaylı bir şekilde odaklanarak, mevcut literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, bu çalışma, Aristoteles ve Kınalızâde'nin siyaset felsefesi, adalet anlayışları ve ahlakın siyaset üzerindeki etkisini erdem etiği bağlamında ele almak suretiyle konulara daha derinlemesine bir bakış sunarak özgün bir değer taşımaktadır. Bu konuya yakın olmakla birlikte farklı veya daha kısmi noktalarda yapılmış çalışmalar da vardır. Bunlara, Damla Özçelik ile Sümeyra Yolcu'nun yapmış oldukları Yüksek Lisans çalışmaları ile Süleyman Taşkın'a ait bir makaleyi gösterebiliriz.

Çalışmanın tasarımı birinden fazla amaç gözetilmiştir: Bunlardan ilki Aristoteles ve Kınalızâde'nin erdem etiği ve siyaset felsefesi alanındaki temel kavramlarını karşılaştırmalı olarak incelemek, ikincisi "altın orta" ve "itidal" kavramlarının her iki düşünürün felsefesindeki yerini ve önemini analiz etmek, üçüncüsü ahlak ve siyaset arasındaki ilişkinin her iki düşünür tarafından nasıl ele alındığını ortaya koymak ve dördüncü olarak da Aristoteles ve Kınalızâde'nin düşüncelerinin günümüz dünyasındaki ahlaki sorunlara nasıl bir rehberlik sunabileceğini değerlendirmektir.

Bu amaçlara ulaşmak için, literatür taraması ve karşılaştırmalı bir metodoloji izlenecektir. Her iki düşünürün eserlerindeki temel argümanlar, kavramlar ve teorik çerçeveler analiz edilecek, benzerlikler ve farklılıklar sistematik bir şekilde ortaya konulacaktır. Ayrıca, ilgili literatürdeki çalışmalar incelenerek, mevcut bilgi birikimine katkı sağlanacaktır.

Özellikle, küresel ölçekte artan kutuplaşmanın, siyasi aşırılıkların ve toplumsal çözümlerin yaşandığı bir dönemde, Aristoteles ve Kınalızâde'nin savunduğu denge, ölçülülük ve erdemli karakter geliştirme prensipleri, bireysel ve toplumsal yaşamda karşılaşılan etik ikilemlerin

çözümünde kritik bir rol oynayabilir. Bu bağlamda, bu çalışma, her iki düşünürün erdem etiği ve siyaset felsefesi düşüncelerinin günümüz insanına sunabileceği potansiyel katkıları detaylı bir şekilde değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışma, giriş, erdem ahlakı, erdemli hayatın önemi, devlet ve yönetim, ahlak-siyaset ilişkisi, iki düşünürü karşılaştırma, günümüze sunacakları ve sonuç olmak üzere sekiz bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından, erdem ahlakının tanımı ve kapsamı ele alınacak, ardından erdemli hayatın önemi, devlet ve yönetim anlayışları ve ahlak-siyaset ilişkisi incelenecektir. Daha sonra, Aristoteles ve Kınalızâde'nin düşünceleri karşılaştırmalı olarak analiz edilecek ve günümüze sunabilecekleri katkılar değerlendirilecektir. Son olarak, çalışmanın temel bulguları ve sonuçları özetlenecektir.

1. Erdem Etiği: Tanım ve Kapsam

Erdem etiği, insan karakterinin ve erdemlerin ahlaki değerini vurgulayan bir etik teoridir. Aristoteles'in "Nicomachean Ethics" adlı eserinde derinlemesine incelenen bu teori,¹ bireylerin yaşamlarında mutluluğa ulaşmalarını sağlamak için erdemli davranışları teşvik eden bir karakterdedir. Bu teorinin tarih boyunca günümüze kadar da temsilcileri olmuştur. Bunlar arasında başta Aristoteles olmak üzere hocası Platon, Thomas Aquinas,² David Hume, Alasdair MacIntyre,³ İbn Miskeveyh,⁴ Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd bunlardan birkaç tanesidir. Osmanlı düşünürlerinden Kınalızade Ali Çelebi⁵ de yine bunlardan bir tanesidir. Çok özet olmakla birlikte günümüze yakın yaşayan Said Nursi⁶ de yine bu ahlâk düşüncesine bağlı düşünürlerdendir.⁷ Adını burada saymadığımız daha birçok düşünür de yine bu etik düşüncüyü savunmuşlardır.⁸ Bunların kimileri Antik Yunan, kimileri Ortaçağ Avrupası ve Ortaçağ İslam coğrafyasına, kimileri de çağımıza ait düşünürlerdir. Bu da bize erdem etiğinin kaynaklara ilk geçirildiği günden bugüne kadar temsilci bulduğunu göstermektedir.

İlk olarak erdemin ne olduğu ve erdemin hedeflediği şeyin ne olduğu anlaşılmalıdır. Bunun için ilkin erdemin tanımı yapmak gerekir.

Erdem, ahlâkın övdüğü iyi olma, tevazu, cesaret, doğruluk gibi niteliklerin genel adı⁹ olarak tanımlanabilir. Erdem sözcüğünün eski Yunancadaki karşılığı *aretè*dir ki bu da amacın ve

¹ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1105a.

² Fatma Yüce, "Din-Ahlâk İlişkisi Bakımından İslâm Erdem Etiği Tasnif Denemesi", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1 (2021), 270.

³ Yüce, "Din-Ahlâk İlişkisi Bakımından İslâm Erdem Etiği Tasnif Denemesi", 259.

⁴ Cafer Sadık Yaran, "Kınalızade'nin Nefs Teorisi ve Erdem Etiği", *Uluslararası Kınalızade Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014), 46.

⁵ Kınalızade Ali Çelebi, *İdeal Cemiyet, İdeal Hükümet, İdeal Devlet*, çev. Fahri Unan (Ankara: Lotus Yayınları, 2004), 157.

⁶ Bediüzzaman Said-i Nursi, *İşaratül-İ'caz* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2000), 32,33.

⁷ Said-i Nursi, eserlerinde yeri geldikçe değindiği Ahlak konusuna *İşaratü'l-İ'caz* adlı eserinde, Fatiha Suresi 6. Ayetin tefsiri bağlamında, nefsin kuvvelerine ve durumlarına değinerek, konuyu Nubuvetin pratik yönüne bağlamaktadır. Ancak bu değinme ahlak-siyaset literatürü ve eserlerine nispetle özet mahiyette kalmaktadır.

⁸ Alasdair MacIntyre, *Erdem Peşinde* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001), 41.

⁹ Yaşar Uzun, "Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâî'sinde Kamuda Erdem Esaslı Etik Yönetim Anlayışı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42 (2022), 203.

fonksiyonun tamamlanması, kişinin potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmesi ya da kişinin doğasını açığa çıkarması anlamlarına gelir.¹⁰

Erdem'in Yunanca'daki karşılığı olan *arete* sözcüğünü ilk kullananın Socrates olduğu kabul edilmektedir. Ona göre *arete*, varlığın, kendine özgü işlevini en iyi bir biçimde yerine getirmesi demektir. Ancak *arete* sözcüğünün insan ve insanın etkinlikleri için kullanıldığını bilmek gerekir ki Socrates de *erdem* (*arete*), insana, kendisinin insan sıfatına özgü ve uygun olanı gerçekleştirme ve "kendisini" gerçekleştirme imkânı veren yetkinlik¹¹ şeklinde tanımlamıştır. Socrates'in öğrencisi olan Platon *erdem* (*arete*), ruhu oluşturan üç parçanın (bilgelik, cesaret, ölçülülük) her birisinin kendi işlevini en iyi şekilde yerine getirmesi olarak tanımlamış ve üç parçanın ahenkli olmasının da *adalet* erdemini meydana getirdiğini söylemiştir.¹²

Erdem ahlâkının düşünce tarihindeki en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Aristoteles'e göre ise *erdem* "en iyi hal"dir¹³ ve *erdem*, erdemin ait olduğu şeye ilişkin *iyiyi* yapmaktır.¹⁴ Erdemleri ahlâki ve fikri olmak üzere ikiye ayıran Aristoteles, ilkinin içerisine adalet, cesaret, ölçülülük, cömertlik, dostluk gibi iki aşırı uç arasındaki doğru ortaya ait olan davranış erdemlerini yerleştirirken, bilgelik ve şeylerin mahiyetlerinin keşfedilmesi ile belirlenen erdemleri de teorik erdemler sınıfına dahil etmiştir. Aristoteles'in *sophia* olarak isimlendirdiği bu ikinci tür erdemlere biçtiği rol ise onların en yüksek nesnelere yönelmesi yani metafizik konuları ele alması olarak kabul etmiştir ki ona göre bu ikinci erdemler davranış erdemlerinden daha üstün durumdadırlar. Çünkü gerçek mutluluğu meydana getiren erdemler bunlardır.¹⁵ Buna göre Aristoteles entelektüel faaliyetleri ve ona bağlı olan erdemleri her şeyden öncelemiştir. Çünkü ona göre bir şeyi doğru eyleyebilmenin ilk şartı, o şeyin bilgisine sahip olmaktır. Fakat bu tek başına yeterli değildir, çünkü eylemlerin de olması gerektiği gibi eylemesi gereklidir. Olması gereken ise eylemin *altın orta*¹⁶sının bilinmesi ve öylece eylemesidir. Nitekim Aristoteles'in erdem düşüncesinin merkezini *altın orta* düşüncesi oluşturur. Bu düşünceye göre *altın orta* kuralı önemli bir kuraldır ve erdemlerin belirlenmesinde temel bir prensip olarak kabul edilir.¹⁷

Aristoteles'te *altın orta* kavramı, ahlâki erdemlerde aşırılıklardan kaçınarak iki uç arasında bulunması hedeflenen denge noktasını ifade eder.¹⁸ Ancak şunun bilinmesinde yarar vardır; *altın orta* bir standardı, bir her kese göre aynı şekilde geçerli olma durumunu ifade etmez; herkese göre farklılık gösteren bir durumun ifadesidir.¹⁹ Unutulmaması gereken bir diğer husus da her eylem için mutlaka bir *altın ortanın* bulunmasının gerekmediğidir. Çünkü doğası gereği kötü olan

¹⁰ Hilal Canfer Bayraktaroğlu - Zeki Özcan, "Nikomakhos'a Etik Bağlamında Aristoteles'in Erdem Etiği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (2020), 288.

¹¹ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 1999), 626.

¹² Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 626.

¹³ Aristoteles, *Magna Moralia- Büyük Etik* (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2016), 45.

¹⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1130.

¹⁵ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 627.

¹⁶ Geniş bilgi için: Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1107b.; Aristoteles, *Magna Moralia- Büyük Etik*, 1185b1, 1186b4, 1191b4, 1192a8, 1193a, 1197a3, 1200a11, 1282a. Aristoteles her bir erdemin altın ortasını dipnotta geçen yerlerde açıklamaktadır.

¹⁷ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi 3* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 261.

¹⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1107a.

¹⁹ Aristoteles, *Retorik* (İstanbul: Şefik Matbaası, 1995), 1363a.

eylemlerin orta noktası bulunmamaktadır. Bu durumda *erdem* denen iyi eylemlerin altın ortası bulunur.²⁰ Diğer bir ifade ile orta noktanın yani altın ortanın bulunması erdemin bulunması anlamına gelir. Özetle erdem, eylemlerimizdeki bir *orta nokta* olup tercih ederek ortayı bulduğumuz bir düşüncenin veya ortayı bularak tercih ettiğimiz bir davranışın adıdır. Birincisi teorik erdemi ifade ederken ikincisi de pratik erdemi ifade etmektedir. Teorik erdem ise yukarıda değinildiği gibi Aristoteles'e göre pratik erdemlerden daha öncedir ve onlardan daha önemlidir.

Aristoteles'e göre erdemli bir hayat sürmenin sonucunda *mutluluk* hasıl olacaktır. Onun için erdem etiğinin bir diğer adı da mutluluk etiğidir.

Yukarıda ifadesinin geçtiği şekli ile bireysel eylemlerde olduğu gibi siyasi yönetimde de *altın orta* prensibi geçerlidir. Politeia (siyasal yönetim), çoğunluğu, azınlığı, yoksulları, zenginleri, niteliksel ve niceliksel üstünlüğü bir arada gözetken bir *orta yoldur*²¹. Aristoteles'e göre erdemin *altın orta* olması ve mutluluğun erdeme uygun bir hayat sürmekle ilgili olması gibi, devletlerin iyiliği veya kötülüğünü de bu ilkeye göre değerlendirmeyi gerekli kılar. Nitekim Aristoteles bu konuyla ilgili şunu söylemektedir:

"En iyi yönetim doğal paylaşım sağlayan bu devletlerde olacaktır. Bu birleşim de paylaşım gibi doğaldır. Orta halliler değişiklik yapılmasını fazla istemezler, fakirler gibi kıskançlık yapıp başkalarının mallarına göz dikmezler. İşte bu nedenle orta halli insanlar daha sakin bir yaşama sahiptirler, başka insanları kıskanmadıkları gibi başkaları tarafından da kıskanılmazlar. Phokylides¹ şöyle diyordu: "Arada olmanın çok yararı vardır, ben de orada olmak isterim." Ne kadar haklı. Bu nedenle orta sınıfın çoğaldığı anayasal yönetim en iyisidir, her iki sınıfın toplamından daha üstün olması ya da en azından birinden daha kalabalık olması halinde kentlerin daha iyi yönetilme olasılıkları artar. Çünkü iki taraftan birisinin yanma gittiği zaman o tarafı ön plana çıkaracaktır ve aşırılıkları engelleyecektir. Bu yüzden orta halli insanların yönetimde görev almaları ve bir miktar zenginlikleri olması iyidir. Eğer halkın bir kısmı çok zenginse, diğerleri mülksüzse burada aşırı demokrasi, aşırı oligarşi ya da ikisinin birleşiminden doğan aşırı tiranlık olacaktır. Tiranlık aşırı demokrasi ya da oligarşilerden kaynaklanır, ancak orta hallilerin egemen olduğu toplumlarda fazla ortaya çıkmaz."²²

Peki bu *altın ortaya* sahip, adına da erdem denen eylemlerin kaynağı nedir? Aristoteles'in buna cevabı *alışkanlıktır*.²³ Ona göre insanda doğuştan bir yatkınlık bulunur ve bu yatkınlıklar gerçekleştiğinde "huy" oluşur. Kişinin erdemli olabilmesi için erken yaşlardan itibaren belirli alışkanlıklar kazandırılmalıdır. Çünkü çocuklar, deneme yanılma ve örneklerle doğruyu yanlıştan ayırmayı ve doğru olanı yapmaktan zevk almayı öğrenerek erdemli olurlar.²⁴ Bu durumda erdemler huylar anlamına gelmektedir.²⁵ Bununla ilintili olarak insanın işlevi, ruhunun akla ve

²⁰ Hilal Canfer Bayraktaroğlu - Zeki Özcan, "Nikomakhos'a Etik Bağlamında Aristoteles'in Erdem Etiği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (2020), 288.

²¹ Neşet Tok, *Siyaset Felsefesine Giriş* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 74.

²² Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1295b-1296a.

²³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1103b2.

²⁴ Jeffre Abramson, *Minerva'nın Baykuşu Batı Siyasi Düşünce Tarihi* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013), 117.

²⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1106a

erdemine uygun etkinliğıdir.²⁶ Yani insanın işlevi, ruhun akıllı yanıyla gerçekleştirdiğı etkinlik ve eylemlerin akla uygunluğu ile ilgili bir işlevdir.²⁷

Kınalızâde'ye gelince, *erdem* (Kınalızade'nin ifadesiyle *fazilet*) düşüncesi Aristoteles'te olduğu gibi büyük bir öneme sahiptir²⁸. Ona göre *erdem*, insanın ahlâki mükemmelliğe ulaşma çabası ve bu mükemmellik doğrultusunda hareket etmesidir. Aşırılıklardan kaçınmayı ahlâk düşüncesinin merkezine alan ve erdemi de bu aşırılıklardan kaçınma olarak tanımlayan Kınalızâde *itidal* kavramını işin temeline oturtur ve *itidal*, onun düşüncesinde bir *erdem* olarak orta yolu temsil eder.²⁹ Ahlaki değerlerin ölçüsünü de yine *itidal* kavramına dayandırarak, bir davranışın ahlâki olarak değerli olup olmadığını belirleyen ölçütü, yine o davranışın *itidal* üzere olup olmadığına bağlar. Ona göre *itidal*den sapan davranışlar, erdemsizlik (rezilet) olarak kabul edilir.³⁰ Nitekim Kınalızade bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır:

“...insani nefsin iki gücü vardır. Birisi nefsin akli konuları idrak etmesini sağlayan idrak edici güçtür. İkincisi, nefisten bedensel hareketlerin çıkmasına sebep olan hareket ettirici güçtür.

İki güçten her birinin ikişer şubesi vardır. İdrak edici gücün bir şubesi teorik güç, diğer şubesi pratik güçtür. Hareket ettirici gücün iki şubesinden biri şehvi güç, diğeri yırtıcı güçtür.

Bu dört güç, insan bedeninde çalışıp birçok fiilin ortaya çıkışına sebep olur. Fiillerin bu güçlerden doğru aklın gereğı olarak *itidal* derecesinde ve güzel bir şekilde çıkmasına sebep olan huya erdem denir. Fiillerin gücün *itidal*den çıkıp ifrat ve tefrit tarafına meyletmesiyle ortaya çıkmasına sebep olan huya ise erdemsizlik denir.”³¹

Kınalızâde düşüncesinde çok önemli bir yere sahip olan *adalet* de *itidal*in en önemli tezahürlerinden biri olarak ifadesini bulur. Kınalızâde, adaleti vasat (orta) olarak tanımlar ve herhangi bir aşırı uca meyletmeyen şeyin *adalet* olduğunu belirtir. Adaletin sağlanabilmesi için ölçülü davranmak ve hakkaniyetli olmak gerekir.³² Böylece ilk ağızdan Kınalızade'nin siyaset düşüncesinin de *itidal* kavramına dayandığı belli olmuş oldu. Yukarıda Aristoteles ile ilgili söylenenlere bakıldığında onun *altın orta* düşüncesinin Kınalızâde'de *itidal* kavramına tekabül ettiği görülecektir.

İtidal kavramını erdemlerin ölçütü olarak gören Kınalızade'ye göre *erdem*, arzu, öfke ve akıl kuvvelerinin *itidal* derecesinde (ifrat ve tefrite kaçmadan) işletilmesiyle oluşan *orta hal*dir. Bu *orta hal* pozisyonunun her bir güçte ayrı gerçekleşmesi erdem olduğu gibi, bunların toplamından da *adalet* erdemi ortaya çıkmaktadır. Yani her bir gücün (arzu, öfke ve akıl) ifrat ve tefrite kaçmadan

²⁶ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1098a.

²⁷ Nurten Tanrıkulu, *Aristoteles'te Etik ve Siyasetin Öznesi Olarak İnsan* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 154.

²⁸ Nejdett Durak, "Kınalızade'de Bir Erdem Olarak Tevazu", *Uluslararası Kınalızade Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014), 422.

²⁹ Süleyman Taşkın, *Aristoteles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 233.

³⁰ Durak, "Kınalızade'de Bir Erdem Olarak Tevazu", 417.

³¹ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî (Günümüz Türkçesiyle)*, sad. Murat Demirkol (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 87.

³² Süleyman Taşkın, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Ahlak Felsefesinin Köklerini İlkçağ'da Aramak: Aristoteles ve Kınalızâde Ali'de Aile Ahlakı", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (2017b), 141.

mutedil ve dengeli çalıştırılmasıyla her bir gücün ayrı ayrı erdemi elde edilirken, bunların toplamından *adalet erdeminin* elde edilmesi durumuna erdem denilmektedir.³³ Erdemin ortaya çıkmasının şartının *öteki* ile olan ilişki olarak kabul edilmesine bakılırsa, bireysel anlamda erdem toplumsallığı zorunlu kılmakta ve *erdem*, bu durumda bir kimsenin sınırları tam belirlenmiş toplumsal rolünün gereklerini yerine getirebilmesine imkan tanıyan bir nitelik olarak tanımlanabilir.

Kınalızâde'ye göre erdem ve erdemsizliğin kaynağı *huydur*³⁴ ve ruhun farklı kuvvelerinden kaynaklanan işler akıl ve mantık çerçevesinde, güzel bir şekilde ve itidal üzere gerçekleşirse, bu davranışlara sebep olan huy erdem olarak adlandırılır.³⁵

Erdemin ya da erdemlerin kendi zıtlarıyla yani erdemsizliklerle kaim olduğunu, erdemleri kazanmanın kazanılan ve sahip olunan sıfatlara sahip olduğunu unutmamak gerekir. Herhangi bir yerde erdem varsa erdemsizlik olamaz ve erdemsizlik ise erdemin yokluğunu ifade eder. Buna göre erdemi, sahip olunması ve hayata geçirilmesi, pratiklere içkin olan iyileri başarmayı mümkün kılmaya yönelik olan, yoksunluğu ise kişiyi, bu tür herhangi bir iyiyi başarmaktan alıkoyan, kazanılmış insani bir nitelik³⁶ olarak tanımlayanlar da olmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği şekli ile Kınalızâde, *itidal* kavramını merkezi bir yere yerleştirirken aynı zamanda onun metafizik temelini de ihmal etmez, itidal kavramını dini terimlerle de ilişkilendirir. Örneğin, doğru yolu (sırât-ı müstakîm) itidal olarak tanımlar ve ahlâkı dini bir temele dayandırır.³⁷ Aristoteles'te erdemler konusunda *altın ortanın* göreceliliği gibi Kınalızâde'de de itidal görecelilik arz eder.³⁸ Yani ikisine göre de erdemliliğin ölçütü olan şeyin bir standardı veya herkese göre aynı olma durumu yerine, kişiden kişiye değişkenlik gösteren bir durum söz konusudur.

2. Erdemli Hayatın Önemi

Sormamız gereken önemli soru, düşünürler neden erdemli olmayı bu kadar çok önemsemişlerdir?

Aristoteles'e göre erdemli olmanın ya da erdemli yaşamının birden çok nedeni vardır. Bunlar iyi bir yaşam sürmek,³⁹ toplumsal uyum ve adalet içinde yaşamak,⁴⁰ kişisel gelişimi sağlamak ve karakter uyumunu geliştirmek,⁴¹ mutluluğa ulaşmak,⁴² iyi yönetimin temelini tesis

³³ "Erdem Ve Erdemsizlik", M. Demirkol (Edit.), *İslam Ahlak Esasları Ve Felsefesi*, mlf. Murat Demirkol Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), 181.

³⁴ Taşkın, *Aristoteles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 134.

³⁵ Ali Çelebi Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, sad. Mustafa Koç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2007), 93-94.

³⁶ MacIntyre, *Erdem Peşinde*, 283.

³⁷ Ayşe Sıdika Oktay, "Kınalızade Ali Efendi'de Ahlaki Yasa ve Değerleri Kaynağı Sorunu", *Uluslararası Kınalızade Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (İsparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 284.

³⁸ Durak, "Kınalızade'de Bir Erdem Olarak Tevazu", 418.

³⁹ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1103b.

⁴⁰ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1129a.

⁴¹ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1103a.

⁴² Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1098a.

etmek⁴³ gibi nedenlerden dolayı erdemli yaşamak şarttır. Çünkü erdemli bir hayat *en yüksek iyi* olan mutluluğa (eudaimonia) ulaşmanın temel koşuludur.⁴⁴ İnsan olmanın doğal sonucu olan işlevin (ergon), en iyi şekilde yerine getirilmesi için, ruhun erdeme uygun faaliyeti önemlidir.⁴⁵ Erdemler ruhun bir bölümünün meziyetidir ve erdemden bağımsız olarak sağlıklı bir tercih yapılamaz.⁴⁶ Diğer taraftan toplumsal uyum ve adalet için de erdemli yaşamak kaçınılmazdır. Çünkü adalet, bir arada yaşama vasfında temellenir.⁴⁷ Yani toplum yoksa adaletten bahsedilemez ve hakeza ahlâk da “öteki” ile olan ilişkimizden ortaya çıkar. Adalet temelinde yapılmış olan yasalar adalete uygun bir biçimde oluşturulursa, erdemlerin gerektirdiği yönde buyrukta bulunur ve erdemi engelleyen davranışları yasaklar. Böylece insani yaşam koşulları oluşturulmuş olur. Böyle yasaların uygulandığı toplumlarda ancak adaletten bahsedilebilir. Erdemli olmanın bir diğer gerekçesi ise, kişisel gelişim ve karakter oluşumu için yine erdemli yaşamaya ihtiyaç duyulmasıdır. Karakter erdemleri, tekrar eden eylemlilikle elde edilir ve alışkanlıkla huy haline gelir.⁴⁸ Aristoteles'e göre erdemler, eylemle ilgili olduğu için önemlidir ve ahlaki erdemlerin elde edilmesi, pratik bir araştırma olan ahlâk araştırmasının kapsamında bir konudur.⁴⁹ Aynı şekilde mutluluğa ulaşmak için erdemli bir hayat zorunludur, çünkü Aristoteles'e göre en yüksek iyi olan mutluluğa ulaşmak ancak erdemli bir hayat sürmekle mümkündür.⁵⁰ Eylemlerin erdemli olabilmesi için bilinçli bir şekilde *tercih* edilmiş olması önemlidir. Kişinin iyi biri olmasını sağlayan erdem, ortanın (aşırılık ve eksiklik arasındaki dengenin) tercih edilmesine bağlıdır.⁵¹ Başka bir gereklilik de düşünce ve karakter erdemlerinin uyumu konusudur ki yine bu uyum için erdemli yaşamak gerekir. Nitekim Aristoteles'in etik metinlerinde hem karakter erdemleri hem de düşünce erdemleri ele alınır ve bu erdemlerin işleyişi birbirine sıkı sıkıya bağlı şekilde ifade edilir. Düşünce erdemleri (phronesis, sophia, noûs) ile karakter erdemleri arasında bağlantı vardır ve karakter erdemleri, düşünce erdemleri tarafından yönlendirilmelidir.⁵² Son olarak iyi yönetimin temelleri için erdemli yaşamı gerekli bulan Aristoteles'e göre devletin amacı, bireylerde olduğu gibi devlette de iyiye ulaşmaktır.⁵³ Devletin iyi olması ve iyi yaşama yönlendirmesinin temelinde ise, bireysel ahlaki gerekliliklere paralel unsurların varlığı vardır.⁵⁴ Dolayısıyla Aristoteles, erdemli eylemle temellenmiş bir yönetimi savunur ve bu yönetimde ortak yararın gözetilmesini ön planda tutar.⁵⁵ Bu ise ancak erdemli bireylerin etkili olduğu bir toplumda olması düşünülebilir.

⁴³ Hayrettin Furkan Livan, *Phronesis: Aristoteles Düşüncesinde Etik ve Politika İlişkisi* (Anakara: Hacettepe, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 134.

⁴⁴ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1103b.

⁴⁵ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1098a.

⁴⁶ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1144b.

⁴⁷ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1129a.

⁴⁸ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1103a.

⁴⁹ Livan, *Phronesis: Aristoteles Düşüncesinde Etik ve Politika İlişkisi*, 114.

⁵⁰ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1098a.

⁵¹ Livan, *Phronesis: Aristoteles Düşüncesinde Etik ve Politika İlişkisi*, 114.

⁵² Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1106b.

⁵³ Livan, *Phronesis: Aristoteles Düşüncesinde Etik ve Politika İlişkisi*, 134.

⁵⁴ Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1383a.

⁵⁵ Livan, *Phronesis: Aristoteles Düşüncesinde Etik ve Politika İlişkisi*, 140.

Kınalızâde'ye gelince; ona göre erdemli olmak, insanın ulaşmak istediği tüm gayelerin gerçekleşebilmesi için önemlidir⁵⁶. Bu gayelerin en önemlisi *mutluluk (es-Saade)*tur. Erdemli bir yaşamın sonucunda elde edilebilecek olan şey mutluluktur.⁵⁷ Erdemli olmanın yolu da iyi bir ahlâka ve güzel amellere sahip olmaktır.⁵⁸ Erdem ve erdemsizliğin kaynağı huy⁵⁹ olduğundan huyların itidal (denge) üzere olması gerekmektedir. Bunun için de kişinin davranışlarını akıl ve şeriatın ilkelerine göre düzenlemesi gerekmektedir.⁶⁰ *İyi İnsan olmak* diyebileceğimiz bu iyi ahlaka sahip olma durumunun gerçekleşmesinin şartı Kınalızâde'ye göre doğa, alışkanlık, eğitim ve aklın uyumlu olmasıdır.⁶¹ Bu iyi huyların ortaya çıkarılması için gerekli olan iyi eylemleri tavsiye etmek, kötü davranışlardan da sakındırmak, ahlâk dışı davranışlarda bulunanları uyarmak ve kınamak gerekir.⁶² Ayrıca erdemlerin ruha yerleşmesini sağlamak için de erdem egzersizleri yapmak yani sürekli tekrar yapmak gerekir.

Dikkat edilmesi gereken bir konu da örnek almada (rol model) önemli bir işleve sahip olan erdemli insanlarla hemhal olmaktır. Çünkü erdemler ancak erdemli insanlardan öğrenilen bir pratik davranıştır. Bu yüzden onlarla yapılacak olan sohbetlerde ifrat ve tefritten uzak durmak gerekir. Çünkü erdemlerin en önemlisi olan *adalet erdemi* (dengeli olma durumu, itidal) diğer insanlarla ilişkiler neticesinde ortaya çıkar. *Vasatın, itidalin* yani aşırılıklardan kaçınmanın olmadığı bir ilişki türünde *ahlâklanma* diyebileceğimiz o gerekli durum gerçekleşmeyecektir. Görüldüğü gibi erdemli olmanın amacı olan *mutluluk* ancak ötekilerle birlikte ortaya çıkar. İnsanın sosyal varlık olması hasebiyle erdemli hale gelmesi yani yetkinlik kazanması ancak belli kurallara bağlı bir şekilde birlikte yaşayan insan topluluklarında mümkündür. Diğer bir ifade ile, bireyin mutluluğu toplumun mutluluğuna bağlı bir durumdur. Toplumun mutluluğu için ise adaletli yani itidalli eylemlerde bulunan bireylerin olduğu bir toplumda bulunmak gerekir.⁶³ Söz konusu topluluğun kurallı yönetimine devlet ya da yönetim diyebiliriz. İncelemekte olduğumuz iki düşünürün devlet ve yönetimle ilgi düşüncelerini inceleyelim.

3. Devlet ve Yönetim

Aristoteles'e göre *devlet*, insanın en yüksek iyiyi elde etme amacını taşıyan en üstün ve en kapsamlı topluluktur.⁶⁴ İnsan, doğası gereği toplumsal bir varlıktır ve tek başına yaşayamaz.⁶⁵ Devlet, doğal yani insanın doğasına uygun bir oluşumdur ve amacı, bireylerin erdemli bir yaşam sürmelerini sağlamaktır.⁶⁶ Çünkü insanın erdemli yani yetkince yaşaması ancak bir topluluk içinde yaşamakla mümkündür. Zaten ahlâk da öteki ile (toplum içinde bulunan diğerleriyle) olan

⁵⁶ Taşkın, *Aristoteles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 134.

⁵⁷ Hasan Ocak, "Kınalızade Ali Efendi'de mutluluk ahlâkı kavramının felsefi temelleri", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2012), 436, 438.

⁵⁸ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, 86.

⁵⁹ Taşkın, *Aristoteles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 134.

⁶⁰ Taşkın, *Aristoteles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 150.

⁶¹ Taşkın, *Aristoteles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 110.

⁶² Taşkın, *Aristoteles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 188.

⁶³ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1129b.

⁶⁴ Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1252a.

⁶⁵ Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tuncay (İstanbul: Remzi Yayınevi, 2008), 8.; Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1252a.

⁶⁶ Mahmut Kaya, *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi* (İstanbul: Ekin Yayınları, 1983), 266.

ilişkilerimizden ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ahlak, bir topluluğun varlığını gerekli kılmaktadır ki bunun en ideal biçimi de devlettir.

Aristoteles'in devletle ilgili temel görüşleri şu açılardan sıralanabilir:

Doğal Bir Oluşumdur: Devlet, doğada var olan şeyler sınıfına girer ve doğal bir amaç için oluşur.⁶⁷ Tıpkı insanın doğasının form ve maddeden oluşması gibi, devlet de form ve maddeden oluşan bileşik doğal bir varlıktır. Aile ve köy gibi birlikler, insanın doğasını gerçekleştirmede devletten önceki basamaklardır.⁶⁸ Bu basamakların ileriki seviyesi ise devlettir.

Amacı İyi Yaşamdır: Bir şeyin amacı onun *ergonu*yla bilinir. Devletin ergonu ise adalettir. Adaletin aracı olduğu şey de mutluluktur. Dolayısıyla devletin amacı, tıpkı insanda olduğu gibi, en yüksek iyiye (eudaimonia/mutluluk) ulaşmaktır. Mutluluk, ruhtaki erdemlerin yaşam boyu etkin olmasıdır.⁶⁹ Bu nedenle devlet, vatandaşlarına erdemli olma koşullarını sağlayan yapıdır.⁷⁰

Yöneten ve Yönetilen İlişkisi: Yöneten ve yönetilen arasındaki ilişki doğaldır ve ruhun logoslu (akıl sahibi) ve alogoslu (akıldan yoksun) yanlarının ilişkisine benzer. Aklın bedeni yönetmesi gibi, yöneticiler de vatandaşları anayasaya uygun ve adaletle yönetmelidir.⁷¹ Yönetme gücünün en doğal olanını elinde bulunduran ise devlettir.

En İyi Devlet ve Anayasa: Aristoteles, en iyi devletin ne olduğunu anlamak için en iyi yaşamın ne olduğunu bilmek gerektiğini söyler.⁷² Her toplumun kendi koşullarına göre farklı anayasaları olabileceği gibi, önemli olan kişileri mutluluğa ulaştıracak uygun bir yönetim biçiminin belirlenmesidir.⁷³

Farklı Yönetim Biçimleri: Aristoteles, yönetim biçimlerini ortak yararı gözetenler (krallık, aristokrasi, politeia) ve sapmış olanlar (tiranlık, oligarşi, demokrasi) olarak sınıflandırır.⁷⁴ En kötü yönetim biçimi, insanları köle statüsüne çeviren tiranlıktır. Aristokrasi, monarşiden daha iyi bir yönetim olarak tanımlanabilir çünkü phronēsis'e dayanan karar verme ve yasanın yetersizliğinde bunu uygulayabilme (doğruluk) aristokratik yönetimde daha olasıdır.⁷⁵ Aristoteles, demokrasinin bilgelik ve erdemden uzak bir topluma yol açabileceği endişesini taşır.⁷⁶

Adalet ve Dostluk: Adalet ve dostluk, iyi bir devletin temel unsurlarıdır. Adalet, birer tümel olan yasaların tek tek durumlarda yetersiz kalabileceği durumlarda yöneticinin phronēsisle karar vermesini gerektirir. Dostluk, aileden başlayarak tüm topluma yayılan bir bağdır ve birlikte yaşamının en temel unsurlarından biridir.⁷⁷

⁶⁷ Tanrikulu, *Aristoteles'te Etik ve Siyasetin Öznesi Olarak İnsan*, 122.

⁶⁸ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi* 3, 280.

⁶⁹ Aristoteles, *Magna Moralia- Büyük Etik*, 1185a.

⁷⁰ Kaya, *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, 266.

⁷¹ Livan, *Phronesis: Aristoteles Düşüncesinde Etik ve Politika İlişkisi*, 135.

⁷² Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1383a.

⁷³ Livan, *Phronesis: Aristoteles Düşüncesinde Etik ve Politika İlişkisi*, 153.

⁷⁴ Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1279a.

⁷⁵ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1161a.

⁷⁶ Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1291b.

⁷⁷ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1157b.

Eğitimin Önemi: Devlet, vatandaşlarının hem akli hem de bedensel gelişimleri için eğitime önem vermelidir. Çocukların doğumundan itibaren oyunlarla başlayan bir eğitim alması, onların zihinsel ve bedensel gelişimleri için temeldir.⁷⁸

Aristoteles'e göre devlet, bireyin erdemli bir yaşam sürerek en yüksek iyiye ulaşması için zorunlu bir yapıdır. Farklı yönetim biçimlerini değerlendirirken temel ölçütü, ortak yararın gözetilip gözetilmediği ve adaletin sağlanıp sağlanmadığıdır.⁷⁹

Aristoteles'teki *politeia* kavramının karşılığı Kınalızâde'de Siyaset-i uzmâ olarak görünmektedir. Siyaset-i uzma Kınalızâde ve selefleri tarafından topluluk halinde yaşarken ortaya çıkabilecek sorunları engellemek ve insanın nefsi arzularını dizginlemesine yardımcı olmak için ihtiyaç duyulan otorite olarak nitelendirilmektedir.⁸⁰ Başka bir deyişle, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek ve toplumsal hayatın düzenli bir şekilde devamını sağlamak ancak devletin (siyaset) varlığı ile mümkündür ve bu en büyük siyaset (siyaset-i uzmâ) olarak adlandırılır.⁸¹

Kınalızâde'ye göre insanlar medeni varlıklar olduklarından ve ihtiyaçlarını tek başlarına gideremediklerinden toplum halinde yaşamak zorundadırlar.⁸² Ancak topluluk halinde yaşamak, insanın doğasında var olan nefsi arzuları kontrol etmeye yeterli değildir.⁸³ Özellikle eğitilmemiş ve kötülüğü emreden nefislere sahip olan insanlar, istediklerini elde etmek için her yola başvurmak isteyebilirler. Bu durumda, siyaset-i uzmâ, toplumda huzur ve düzeni sağlamak, bireyleri başkalarının haklarına tecavüz etmekten korumak için en doğru yönetim biçimidir.⁸⁴

Siyaset-i uzmânın muhafaza edilebilmesi için üç unsurun olması gerekmektedir: ilahi kanun, devlet reisi ve para. Siyaset-i uzmanın erdemli veya erdemsiz olmasını belirleyen en temel unsur ise devlet reisidir. Kınalızâde'nin benimsediği siyaset felsefesi, ahlaki ön plana çıkaran ve erdeme vurgu yapan bir anlayıştır.⁸⁵

Özetle, siyaset-i uzma, Kınalızâde'nin felsefesinde ideal ve mükemmel siyaseti ifade eden, toplumsal düzeni ve adaleti sağlamak için gerekli olan en yüksek otorite ve yönetim biçimidir.⁸⁶

Kıyaslayacak olursak, her iki düşünürde de devletin (siyasetin) insan ve toplum hayatındaki önemini vurgulamaktadır. Aristoteles'e göre devlet, insanın en yüksek iyiye elde etme amacını taşıyan doğal ve en kapsamlı topluluktur. Benzer şekilde, Kınalızâde'ye göre siyaset-i

⁷⁸ Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1334b.

⁷⁹ Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1284b.

⁸⁰ Sümeyra Yolcu, *Kınalızade Ali Çelebi'nin Ahlak-ı Alai Çerçevesinde Devlet Felsefesi* Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 65.

⁸¹ Taşkın, *Aristoteles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 202.

⁸² Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî Kınalızâde'nin Ahlâk Kitabı*, çev. Mustafa Koç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 482.

⁸³ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, 848.

⁸⁴ Enver Uysal, "Kınalızade'nin Siyaset Felsefesi", *Uluslararası Kınalızade Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014), 529.

⁸⁵ Enver Uysal, "Devlet Ahlâkı", *İslam Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, thk. Müfit Selim Saruhan (Ankara: Grafiker yayınları, 2014), 305.

⁸⁶ Uysal, "Devlet Ahlâkı", *İslam Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, thk. Saruhan, 305.

uzmâ, topluluk halinde yaşarken ortaya çıkabilecek sorunları engellemek ve insanın nefsi arzularını dizginlemek için ihtiyaç duyulan otoritedir.

Aristoteles, devletin amacının iyi yaşam (eudaimonia/mutluluk) olduğunu belirtir ve bu mutluluğun ruhtaki erdemlerin yaşam boyu etkin olmasıyla mümkün olduğunu söyler. Bu nedenle devlet, vatandaşlarına erdemli olma koşullarını sağlamalıdır. Kınalızâde de siyaset-i uzmânın toplumda huzur ve düzeni sağlamak, bireyleri başkalarının haklarına tecavüz etmekten korumak için en doğru yönetim biçimi olduğunu ifade eder. Kınalızâde'nin felsefesinde de erdeme vurgu yapılmaktadır ve siyaset-i uzmânın erdemli veya erdemsiz olmasını belirleyen en temel unsurun devlet reisi olduğu belirtilir.

Aristoteles, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkinin doğal olduğunu ve aklın bedeni yönetmesi gibi yöneticilerin de vatandaşları anayasaya uygun ve adaletle yönetmesi gerektiğini söyler. Ayrıca, en iyi devletin ne olduğunu anlamak için en iyi yaşamın ne olduğunu bilmek gerektiğini vurgular. Kınalızâde ise siyaset-i uzmânın muhafaza edilebilmesi için ilahi kanun, devlet reisi ve para gibi üç unsurun olması gerektiğini belirtir.

Aristoteles, yönetim biçimlerini ortak yararı gözetenler (krallık, aristokrasi, politeia) ve sapmış olanlar (tiranlık, oligarşi, demokrasi) olarak sınıflandırır ve en kötü yönetim biçiminin tiranlık olduğunu söyler. Aristoteles ayrıca adalet ve dostluğun iyi bir devletin temel unsurları olduğunu ve devletin vatandaşlarının eğitimi için önem vermesi gerektiğini belirtir. Kınalızâde'nin metninde ise yönetim biçimleri detaylı olarak ele alınmamakta, daha çok ideal ve mükemmel siyaseti ifade eden siyaset-i uzmâ kavramı üzerinde durulmaktadır.

Özetle, her iki düşünür de devletin varlığını ve önemini vurgulamakla birlikte, Aristoteles daha çok devletin felsefi temelleri, amaçları ve farklı yönetim biçimleri üzerine odaklanırken, Kınalızâde daha ziyade ideal bir yönetim anlayışı olan siyaset-i uzmâ kavramını ve bu otoritenin korunması için gerekli unsurları ele almaktadır. Her ikisi de etik değerlerin ve adaletin yönetim için önemini vurgulamaktadır.

4. Ahlâk-Siyaset İlişkisi

Bir başka önemli konu da ahlâk-siyaset ilişkisidir. İki düşünürün ahlâk-siyaset ilişkisiyle ilgi düşüncelerini kıyaslamak konumuz açısından büyük öneme sahiptir.

Aristoteles'e göre ahlâk-siyaset ilişkisi çok yönlü ve birbirini tamamlayıcı özellikler arz eder. Aristoteles'in felsefesinde, insan ilişkilerinin olduğu her yerde ahlâk ve siyasetin birlikte var olması kaçınılmazdır. Ahlâk-siyaset ilişkisinin temel bazı unsurları vardır. Bunlar, devletin amacı ve iyi yaşam, erdemli yönetim ve adalet, yöneten-yönetilen ilişkisi, dostluk ve biraradalık, anayasa ve devletin amacı, yasa ve yönetici kararları, vatandaşlık ve buna benzer hususlardır. Bunları açmamızda fayda var diye düşünüyorum.

İlkin devletin amacı ve iyi yaşam konusunu ele alalım. Aristoteles'e göre, insan doğal olarak iyiye ulaşmayı amaçlar ve devletin de amacı, tıpkı insanda olduğu gibi, iyiye ulaşmaktır.⁸⁷ Aristoteles'e göre tüm toplumlar iyi denilen şeye ulaşmaya çalıştığı için, devletin de *en iyi*yi gaye

⁸⁷ Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1252a.

edinmesi ve bunu gerçekleştirmeye çalışması gerekir. Bu nedenle devletin nihai amacı, vatandaşların ahlaki ve entelektüel erdemlerini geliştirmelerine yardımcı olarak iyi bir yaşam sürmelerini sağlamaktır.⁸⁸ Erdemli yönetim ve adalet unsuru da Aristoteles düşüncesinde ahlâk-siyaset ilişkisi konusunda önemsenmesi gereken bir meseledir. Aristoteles, erdemli eylemle temellenmiş bir yönetimi savunur ve kamu yararının gözetilmesini ön planda tutar. Sapkın yasalara bağlı yönetimlerde adalet ve dostluğun az olduğunu, tiranlıkta ise hemen hemen hiç bulunmadığını belirten Aristoteles, adalet ve dostluğun bir arada bulunması, aileden başlayarak devlete kadar sirayet ettiğini dile getirir.⁸⁹

Yöneten-yönetilen ilişkisi konusuna gelince, Aristoteles'e göre, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişki doğaldır ve ruhun akılcı (logoslu) ve akılcı olmayan (alogoslu) yanları arasındaki ilişkiye benzer. Nasıl ki akılcı olmayan yan, akılcı yan tarafından kontrol edilirse karakter erdemleri ortaya çıkarsa, yöneten yönetilen ilişkisi de benzer bir durum gösterir. Aristoteles, aklın bedene olan hakimiyetinin mutlak olduğunu ve aklın arzuları tıpkı bir devlet adamının vatandaşlarını yönetmesi gibi anayasaya uygun ve siyasi bir şekilde yönettiğini söyler.⁹⁰

Unutmamamız gereken bir diğer husus da dostluk ve biraradalık meselesidir. Aristoteles'in dostluk kavramının bir arada olmakla ilgisi, toplumsal bağlar açısından önemlidir. Ona göre dostluk ve birlikte yaşam arasında önemli ve biraz da zorunlu bir ilişki vardır. Mekânsal olarak uzak mesafeler, dostlar arasındaki etkileşimi zorlaştırır ve dostluğun içeriğini zayıflatır.⁹¹ Bu durumda biraradalık, etkileşim ve dostluğun önemli şartıdır.

Ahlâk-siyaset ilişkisi konusunda Aristoteles, yasa tartışmalarıyla, devletin *iyiye* yönelen amaçlı etkinliğini sürdürebilmesinin yollarını arar. Oligarşi ve demokrasinin aşırılıklarından kaçınarak orta yolu benimseyen yönetimlerin, devleti daha iyi bir amaca yönlendirebileceğini savunur. Aristoteles, zenginlikte orta olmanın toplumun uyumu için gerekli olduğunu, çünkü bu sayede karşıtlıkların keskinleşmeyeceğini ve çatışmaların ortadan kalkacağını belirtir.⁹²

Ayrıca Aristoteles'e göre, yasalar geneldir ve her duruma tam olarak uygulanamayabilir. Bu nedenle, yöneticinin yasaların yetersiz kaldığı durumlarda, *phronesis* (pratik bilgelik) ile karar vermesi gerekir. Yönetici ancak bu şekilde devletin vatandaşlarını amaca uygun bir şekilde bir arada tutabilir.⁹³

Aristoteles düşüncesinin önemli unsurlarından bir başkası da *vatandaşlık* problemidir. Vatandaşın iyi bir yaşama sahip olması siyasetin en önemli hedefidir. Aristoteles'te yurttaşlık önemli bir kavramdır⁹⁴ ve buna göre yurttaşın yaşamı iyi yaşamdır ve iyi yaşam, salt biyolojik yaşamdan ayrışır. Hayatın zorunluluklarına egemen olmadan iyi hayat da mümkün değildir. Diğer taraftan bir toplumun kaçınılmaz yapılarından biri de (Platon'un aksine) ailedir. Aile yaşamı, hem

⁸⁸ Nazile Kalaycı, "Aristoteles'in Siyaset Felsefesinden Günümüz için Çıkarımlar", *Lapsus, Galatasaray Üniversitesi Yayınları* 3 (2008), 40.

⁸⁹ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1161a.

⁹⁰ Livian, *Phronesis: Aristoteles Düşüncesinde Etik ve Politika İlişkisi*, 135.

⁹¹ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1157b.

⁹² Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1295b.

⁹³ Livian, *Phronesis: Aristoteles Düşüncesinde Etik ve Politika İlişkisi*, 153.

⁹⁴ Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 74.

devlet içindeki iyi yaşam ve hem de yurttaşların özgürlüğü için bir ön koşuldur.⁹⁵ Çünkü erdemi öğrenmenin ilk yeri ailedir.

Kınalızade'nin ahlak-siyaset ilişkisine gelince, ona göre ahlâk ile siyaset arasında mühim bir ilişki bulunmaktadır ve bu ahlâkîlik (ahlâklı olma durumu) siyasetin gücünü artırmaktadır.⁹⁶ Tersine bir durumda yani ahlâkın ihmal edilmesi, bireysel ve toplumsal mutluluğa zarar verebilir, birlik ve düzenin bozulmasına yol açabilir.⁹⁷

Ahlak, bireylerin uyması beklenen davranışlar olarak tanımlanır ve siyasetin temel bir değeridir.⁹⁸ Siyaset ise, toplumsal yaşamda bireylerin birleşip kaynaşmasını sağlamak ve adaletli bir yönetim kurmak için bir araçtır.⁹⁹ Aynı zamanda siyaset, toplumdaki değerlerin dağıtımıyla ilgili hem bir çıkar çatışması, hem iktidar yarışı hem de bir iktidar mücadeledir.¹⁰⁰ Siyasetin temelinde, iktidarı elde etme, iktidarda kalma ve toplumu kapsayacak şekilde kullanma mücadelesi yatar.¹⁰¹ İşte bu sayılanların toplumun faydasına olmasının şartı yine bireylerin ahlâklı olup olmasıyla ilişkilidir.

Tersi olan durumda ise, yani siyasetin bireyleri etkilemesi ve şekillendirmesi durumunda Kınalızâde'ye göre toplumun iyi veya kötü olmasında siyasetin büyük katkısı vardır. Kınalızâde'ye göre siyaset iki kısımdır: Erdemli siyaset ve erdemsiz siyaset. Erdeme dayalı siyaset, tam ve mükemmel bir siyasettir.¹⁰² Erdemden yoksun siyaset ise noksandır ve tağallüb siyaseti olarak nitelendirilir.¹⁰³ Dikkat edilirse bu ayrımın temelinde, siyasetin bireylerin ahlakına olan etkisiyle ilişkili bir ayrımdır.

Kınalızâde'ye göre büyük siyasetin (erdeme dayalı siyaset) araçlarına bakıldığında bunlar ilahi kanun, devlet reisi ve paradır.¹⁰⁴ Dikkat edildiğinde bunlardan bir tanesinin devlet reisi olduğu görülecektir ki bu siyasetin başı ifade eden bir şeydir. Bu şeyin ya da bireyin ahlâki durumu devlette yaşayan diğer bireylerin durumunu kaçınılmaz olarak etkileyecektir.

Kınalızâde düşüncesinde ahlak-siyaset ilişkisi ile ilgili olan önemli başka bir husus da adalet ve sevginin, toplumsal sorunların çözümünde anahtar kavramlar olmalarıdır.¹⁰⁵ Adalet, toplumun büyük çoğunluğu için bir çözüm sunarken, sevgi sadece seçkinlere aittir.¹⁰⁶ Toplumda sevgi varsa adaletle ihtiyaç yoktur, çünkü adalet rekabeti engellemek için vardır. Onun düşüncesinde devleti seçkinler yöneteceğine göre onların sevgi ile davranmaları adaletle bile ihtiyaç bırakmayacaktır. İşte siyasetin ahlâka etkisinin çok bariz olduğu durumlardan biri budur.

⁹⁵ Kalaycı, "Aristoteles'in Siyaset Felsefesinden Günümüz için Çıkarımlar", 40.

⁹⁶ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1104a.

⁹⁷ Ali Çelebi Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, çev. Murat Demirkol (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 126.

⁹⁸ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1113b.

⁹⁹ Taşkın, *Aristotles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 202. Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî Kınalızâde'nin Ahlâk Kitabı*, çev. Koç, 482. Yolcu, *Kınalızade Ali Çelebi'nin Ahlak-ı Alai Çerçevesinde Devlet Felsefesi*, 65.

¹⁰⁰ Uysal, "Kınalızade'nin Siyaset Felsefesi", 529. Taşkın, *Aristotles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 173.

¹⁰¹ Yolcu, *Kınalızade Ali Çelebi'nin Ahlak-ı Alai Çerçevesinde Devlet Felsefesi*, 85.

¹⁰² Uysal, "Kınalızade'nin Siyaset Felsefesi", 527.

¹⁰³ Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, çev. Demirkol, 380-381.

¹⁰⁴ Uysal, "Devlet Ahlâkı", *İslam Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, thk. Saruhan, 305.

¹⁰⁵ Taşkın, *Aristotles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 173.

¹⁰⁶ Taşkın, *Aristotles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*, 173.

Siyaset-i uzmanın (erdemle dayalı siyasetin, büyük siyaset) muhafaza edilebilmesi için ilahi kanun (yasa), devlet reisi (adil yönetici) ve para (ekonomik güç) olmak üzere üç unsurun olması gerektiğini söylemiştik. Siyaset-i uzmanın erdemli veya erdemsiz olmasını belirleyen en temel unsurun ise devlet reisinin¹⁰⁷ olduğunu da yukarıda ifade etmiştik. Daha somut bir örnek vererek olayı görünür kılmaya çalışan Kınalızâde, devlet reisinin rüşvet almasını veya adaletsiz davranmasını zalimlik ve sapıklık olarak görür. Bir diğer somut örnek ise, liyakatsiz kişilerin yüksek makamlara getirilmesinin devlet içinde telafisi zor zararlara yol açacak bir durum olarak değerlendirmesidir.¹⁰⁸ İster bireysel anlamda erdem sahibi olmayı isterse de devlette adaletli yönetimi gerekli kılan şey erdemli yaşam biçimidir.

5. Aristoteles-Kınalızâde Karşılaştırması

5.1. Benzerlikler

Her iki düşünür de *erdem etiği* anlayışını benimsemişlerdir. Erdem etiği, ahlaki değerlerin insan karakterinde ve erdemlerde bulunduğunu savunan bir etik teorisidir. İki düşünür de ahlaki mükemmelliğe ulaşma çabasını önemser. Aristoteles'e göre erdem "*en iyi hal*"dir. Kınalızâde'ye göre ise erdem, insanın ahlaki mükemmelliğe ulaşma çabası ve bu mükemmellik doğrultusunda hareket etmesidir. Aşırılıklardan kaçınma konusunda benzer görüşlere sahiptirler. Aristoteles'in "altın orta" kavramı ile Kınalızâde'nin "itidal" kavramı bu konuda örtüşmektedir. Aristoteles'e göre altın orta, ahlaki erdemlerde aşırılıklardan kaçınarak iki uç arasında bulunması hedeflenen denge noktasıdır. Kınalızâde de itidal kavramını ahlak düşüncesinin merkezine yerleştirir ve erdemi bu aşırılıklardan kaçınma olarak tanımlar. İtidal, arzu, öfke ve akıl güçlerinin dengeli bir şekilde işletilmesiyle oluşan orta haldir.

Her iki düşünür erdemli olmanın mutluluğa götürdüğü konusunda örtüşen fikirlere sahip görünmektedir. Aristoteles'e göre erdemli bir hayat sürmek mutluluğu (eudaimonia) getirir. Kınalızâde'ye göre de erdemli bir yaşamın sonucunda mutluluk (es-Saade) elde edilir. İki kavramın işaret ettikleri insandaki kalıcı mutluluğun ifadesidir. Her ne kadar kültürel farklılıkları varsa da sonuçta peşinde oldukları şey insanın hazzının değil mutluluğunun önemsenmesidir.

Önemli bir başka konu, ahlak ve siyaset arasındaki ilişki konusudur. İki düşünür de bu ilişkinin kaçınılmaz olduğunu kabul ederler. Aristoteles'e göre devletin amacı, vatandaşların iyi bir yaşam sürmelerini sağlamaktır. Kınalızâde'ye göre ise ahlak, siyasetin gücünü artırır ve siyasetin bireyleri etkilemesiyle toplumun ve aynı zamanda da bireyin iyi ya da kötü olmasına neden olan doğrudan bir ilişki vardır.

Bir başka benzeştikleri konu da adalet konusudur. Her iki düşünür de *adalet* kavramına önem verir. Aristoteles adaleti ahlâki erdemler arasında sayarken, Kınalızâde adaleti itidalin en önemli tezahürlerinden biri olarak görür.

Erdemlerin kaynağı konusunda önemli bir yer işgal eden huy konusunda da yine bir mutabakatın olduğunu görmekteyiz. *Huy* kavramı her iki düşünür için de büyük önem taşır.

¹⁰⁷ Uysal, "Devlet Ahlâkı", *İslam Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, thk. Saruhan, 305.

¹⁰⁸ Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, 493.

Aristoteles'e göre insanda doğuştan bir yatkınlık bulunur ve bu yatkınlıklar gerçekleştikçe "huy" oluşur. Kınalızâde'ye göre ise erdem ve erdemsizliğin kaynağı huydur.

İki düşünürümüz aynı şekilde *erdemlerin göreceliği* konusunda da benzer düşüncelere sahiptirler. Aristoteles'te *altın ortanın* göreceli olması gibi, Kınalızâde'de de *itidal* kavramı görecelilik arz eder.

En son olarak, iki düşünürün üzerinde hemfikir oldukları bir konu daha var, o da ahlakın siyasete olan etkisi düşüncesidir. Hem Aristoteles hem de Kınalızâde, ahlakın siyasete etkisi üzerinde önemle durmuşlardır. Çünkü ahlaklı veya erdemli yaşamın meyvesi olan siyaset, kaçınılmaz olarak ahlaktan etkilenecektir. Bu konuyla ilgili olarak Aristoteles erdemli eylemle temellenmiş bir yönetimi savunur. Kınalızâde ise devlet reisinin ahlaki durumunun diğer bireylerin durumunu etkileyeceğini belirtir.

5.2. Farklılıklar

Aristoteles ve Kınalızâde Ali Çelebi arasındaki farklılıklar ise şöyle sıralanabilir:

İtidal ve Altın Oran Kavramlarının Göreceliliği: Aristoteles'in altın orta kavramı ile Kınalızâde'nin itidal kavramı arasında paralellikler olmasına rağmen, bu kavramların göreceliliği konusunda farklılıklar bulunmaktadır. Aristoteles'te altın ortanın bir standardı yoktur ve herkese göre farklılık gösterir. Aynı şekilde Kınalızâde'de de itidal görecelilik arz eder. Ancak Aristoteles'in kavramı daha çok ahlaki erdemlerin nesnel bir ölçüsü olarak pratik bilgelikle belirlenirken, Kınalızâde'nin itidal kavramı İslam ahlakının ve hikmet geleneğinin bir parçası olmasından dolayı nefsin kontrolü ve dengesi üzerine odaklanır ve adaleti merkezi bir ilke olarak vurgular. Kınalızâde'nin yaklaşımı, daha geniş bir perspektifle bireysel, toplumsal ve siyasi alandaki dengeyi de kapsar. **Ahlakın Temellendirilmesi:** Kınalızâde, itidal kavramını merkezi bir yere yerleştirirken aynı zamanda metafizik temelini de ihmal etmez ve itidal kavramını dini terimlerle ilişkilendirir. Örneğin, doğru yolu (sırât-ı müstakîm) itidal olarak tanımlar ve ahlakı dini bir temele dayandırır.¹⁰⁹ Aristoteles'in ahlak anlayışında ise dinî bir temellendirme bulunmamaktadır.

Siyaset Anlayışı: Aristoteles, "Politeia" kavramıyla devleti çoğunluğu, azınlığı, yoksulları, zenginleri, niteliksel ve niceliksel üstünlüğü bir arada gözetken bir "orta yol" olarak tanımlar. Kınalızâde ise siyaseti erdeme dayalı ve erdemden yoksun olmak üzere ikiye ayırır. Erdeme dayalı siyaset tam ve mükemmeldir, erdemden yoksun siyaset ise noksan ve tağallüb siyasetidir.¹¹⁰

Adalet ve Sevgi İlişkisi: Kınalızâde'ye göre sevgi adaletten önce gelir. Toplumda sevgi varsa adaletle ihtiyaç yoktur, çünkü sevginin olduğu yerde rekabet yoktur. Oysa adalet rekabeti engellemek için vardır.¹¹¹ Aristoteles'e göre ise adalet, toplumsal düzenin ve hakkaniyetin temelidir. Sevgi ise bireysel ilişkileri derinleştirir, toplumsal bağları güçlendirir ve adaletin daha insani bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunur. Ona göre ideal bir toplumda hem adalet hem de

¹⁰⁹ Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî (Günümüz Türkçesiyle)*, 110.

¹¹⁰ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 131.; Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1294b, 1295b, 1296b, 1342b.

¹¹¹ Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî (Günümüz Türkçesiyle)*, 378.

sevgi var olmalı ve birbirini dengelemelidir.¹¹² Kınalızade sevgiyi adalete öncelerken, Aristoteles sevgiyi adaletin daha iyi uygulanmasının aracı olarak görmektedir. Kısaca Kınalızade'de sevgi amaç; Aristoteles'te ise araç gibi durmaktadır.

Devlet Reisinin Rolü: Kınalızâde, devlet reisinin rüşvet almasını veya adaletsiz davranmasını zalimlik ve sapıklık olarak görür ve liyakatsiz kişilerin yüksek makamlara getirilmesini de devlet içinde telafisi zor zararlara yol açacak bir durum olarak değerlendirir.¹¹³ Aynı şekilde Aristoteles de devlet başkanına kötülük yapma yetkisi vermez.¹¹⁴ Fakat Aristoteles Kınalızade'nin bunu ahlaka dayandırması yerine yasaya dayandırarak engellemeye çalışır. Yani hem Aristoteles hem de Kınalızade devlet başkanına kötülük yapma yetkisi vermezken kötülük yapılması durumunda bunun engellenmesini Aristoteles yasaya dayandırır Kınalızade ise bunu ahlaka dayandırır gibi görünmektedir.

6. Günümüz Açısından Önemi

Aristoteles ve Kınalızâde bağlamında erdem ahlakının günümüze söyleyecekleri oldukça önemlidir. Her iki düşünürün de etik anlayışları, günümüzün karmaşık sorunlarına ışık tutabilecek temel prensipler sunmaktadır. Her iki düşünürü ayrı ayrı ele alalım.

Aristoteles'in erdem ahlakı, günümüzde aşağıdaki açılardan önem taşımaktadır:

Karakter Eğitimi ve Erdem Geliştirme: Aristoteles, iyi bir karakter geliştirmenin ahlaki yaşamın temelini oluşturduğunu savunur.¹¹⁵ Erdemler, aşırılıklardan kaçınarak orta yolu bulma alışkanlıklarıdır.¹¹⁶ Bu yaklaşım, günümüzde bireylerin dürüstlük, cesaret, adalet gibi erdemleri benimsemesi ve karakterlerini bu yönde şekillendirmesi gerektiğini salık verir.

Pratik Bilgelik (Phronesis): Aristoteles'in vurguladığı *phronesis*, etik kararlar alırken bağlamı dikkate almayı ve akılcı değerlendirmeler yapmayı gerektirir.¹¹⁷ Bu, günümüzdeki belirsiz ve çok yönlü etik ikilemlerle başa çıkmak için hayati bir araç gibi durmaktadır.

Toplumsal Yaşam ve Adalet: Aristoteles, adaleti hem bireysel hem de toplumsal bir erdem olarak ele alır.¹¹⁸ Adalet ve dostluk gibi erdemler, sağlıklı ve uyumlu bir toplumun temelini oluşturur. Onun düşünceleri, günümüzde adil bir toplum düzeni kurma ve sürdürme çabalarına rehberlik edebilir.

Mutluluk (Eudaimonia): Aristoteles'e göre ahlaki yaşamın nihai amacı *eudaimonia*, yani erdemli bir yaşam sürerek ulaşılan iyi olma hali ve tam gerçekleştirmişliktir.¹¹⁹ Bu anlayış, günümüz insanına sadece maddi başarı veya haz odaklı bir yaşam yerine, erdemli eylemlerle anlam ve tatmin bulabileceği bir yaşam perspektifi sunar.

¹¹² Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1156b, 1160.; Aristoteles, *Magna Moralia- Büyük Etik*, 1209a4.

¹¹³ Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 586-587.

¹¹⁴ Aristoteles, *Politika*, çev. Akderin, 1279a, 1287a.

¹¹⁵ Aristoteles, *Magna Moralia- Büyük Etik*, 41-43.

¹¹⁶ Aristoteles, *Magna Moralia- Büyük Etik*, 1185b, 1186b.

¹¹⁷ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1142b.

¹¹⁸ Aristoteles, *Nikhomakos'a Etik*, 1129a.

¹¹⁹ Kaya, *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, 377.

Kınalızâde Ali Efendi de Aristoteles'ten etkilenmiş bir düşünür olarak erdem ahlakı konusunda benzer görüşler sunmaktadır:

Erdemlerin Merkezi Önemi: Kınalızâde, hikmet, iffet, şecaat ve adalet gibi dört temel erdemin ahlaki yaşamın özünü oluşturduğunu belirtir.¹²⁰ Bu erdemler, bireysel ve toplumsal düzenin sağlanmasında kilit rol oynar.¹²¹

İtidal ve Orta Yol: Kınalızâde de Aristoteles gibi itidal ve orta yolu erdemin belirleyici unsuru olarak kabul eder.¹²² Aşırılıklardan kaçınmak ve dengeli bir yaşam sürmek, hem bireysel hem de toplumsal refah için önemlidir.

Adaletin Kapsayıcılığı: Her iki düşünür de adaleti hem bireysel erdemlerin birleşimi hem de toplumsal düzenin temeli olarak görür.¹²³ Kınalızâde'nin Aristoteles'ten aktardığı ve kendi sistemine uyarladığı adalet anlayışı, yöneticilerin ve toplumun her kesiminin adil davranmasının önemini vurgular.¹²⁴

Sonuç olarak, Aristoteles ve Kınalızâde'nin erdem ahlakı, günümüz dünyasında etik değerlere dayalı bir yaşam sürme, akılcı ve bağlama uygun kararlar alma, adil ve uyumlu bir toplum oluşturma ve anlamlı bir varoluş inşa etme konularında değerli içgörüler sunmaktadır. Onların erdem odaklı yaklaşımları, modern etik teorilerinin karşılaştığı birçok zorluğa alternatif bir bakış açısı sunarak, bireysel ve toplumsal düzeyde daha ahlaki ve anlamlı bir yaşamın mümkün olduğunu hatırlatmaktadır. Günümüz insanı, bu klasik düşünürlerin erdem, pratik bilgelik, adalet ve mutluluk gibi temel kavramlarına yeniden odaklanarak, çağımızın karmaşık etik sorunlarına daha sağlam ve insan onuruna yakışır çözümler üretebilir.

Sonuç

Bu çalışma, Antik Yunan filozofu Aristoteles ve 16. yüzyıl Osmanlı alimi Kınalızâde Ali Çelebi'nin erdem etiği ve siyaset felsefesi düşüncelerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek, her iki düşünürün de evrensel ahlaki prensipler üzerinde durduğunu ortaya koymuştur. Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik ve Politika* eserleri ile Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâî* adlı eseri, erdemli bir yaşamın önemini vurgulayan, ahlak ve siyaset arasındaki derin ilişkiyi irdeleyen ve aşırılıklardan kaçınmayı öğütleyen benzer ahlaki prensipleri ortaya koymaktadır.

Çalışma boyunca, Aristoteles'in "altın orta" ve Kınalızâde'nin "itidal" kavramlarının her iki düşünürün felsefesindeki merkezi rolü analiz edilmiştir. Her iki kavram da ahlaki erdemlerde dengeyi ve ölçülülüğü ifade etmektedir. Ancak, Kınalızâde'nin itidal kavramını dini terimlerle ilişkilendirmesi, Aristoteles'in ahlak anlayışından ayrılan önemli bir noktadır.

Ahlak-siyaset ilişkisi konusunda her iki düşünür de ahlakın siyaset üzerindeki etkisini vurgulamışlardır. Aristoteles, erdemli bir yönetimin önemini savunurken, Kınalızâde devlet

¹²⁰ Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, çev. Demirkol, 87.

¹²¹ Ali Çelebi, *İdeal Cemiyet, İdeal Hükümet, İdeal Devlet*, çev. Unan, 233.

¹²² Durak, "Kınalızade'de Bir Erdem Olarak Tevazu", 426.

¹²³ Damla Özçelik, *Aristoteles ve Kınalızade Ali Efendi'de Adalet* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 4.

¹²⁴ Ali Çelebi, *İdeal Cemiyet, İdeal Hükümet, İdeal Devlet*, çev. Unan, 310.

reisinin ahlaki durumunun toplumun genel ahlakını etkilediğini belirtmiştir. Bu durum, erdemli bireylerin ve yöneticilerin toplumun iyiliği için kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Günümüz dünyasında artan kutuplaşma ve aşırılıklar, Aristoteles ve Kınalızâde'nin erdem etiği düşüncelerinin önemini daha da artırmaktadır. Her iki düşünürün de savunduğu denge, ölçülülük ve erdemli karakter geliştirme prensipleri, bireysel ve toplumsal yaşamda karşılaşılan etik ikilemlerin çözümünde önemli bir rehberlik sunabilir.

Bu çalışma, Aristoteles ve Kınalızâde'nin erdem etiği ve siyaset felsefesi düşüncelerinin karşılaştırmalı bir analizini sunarak, felsefe literatürüne özgün bir katkı sağlamayı amaçlamıştır. İki düşünür arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, erdem etiği ve siyaset felsefesi alanındaki tartışmalara yeni bir perspektif sunmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, bu iki düşünürün fikirlerinin farklı bağlamlarda ve güncel sorunlara nasıl uygulanabileceğini daha detaylı bir şekilde inceleyebilir.

Çalışmamızda ele alamadığımız ancak konumuzla ilgili olan ve daha detaylı incelenmesi gereken bazı etik-siyaset problemlerini dile getirmede fayda görüyoruz. İlk, farklı kültürlerdeki erdem anlayışlarının incelenmesi, bu anlayışlarla Aristoteles/Kınalızade erdem etiğinin evrenselliğinin karşılaştırılması ve sorgulanmasıdır. Bir diğeri de modern politik alanla ilgili olmak üzere erdem etiğinin modern siyasi kurumlarla (parlamento, yargı, sivil toplum vb.) ilişkisini incelemek, erdemli liderlik, siyasi katılım ve adaletin sağlanması gibi konularda önerilerinin geliştirilmesi konusudur. Bunun yapılması alana iyi bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Bir diğer öneri ise, çağımıza has ve yeni yeni konuşulmaya başlanan bir problem olarak önümüze çıkan teknolojik etik konusudur. Teknolojinin etik sonuçlarını değerlendirirken erdem etiği çerçevesinin kullanılarak, dijital erdemler, teknolojik sorumluluk ve insan onurunun korunması gibi konularının ele alınması etik alan konusunda artık kaçınılmaz bir durumdur. Özellikle ihtiyari (seçimci) bir durum arz eden etiğin, bu aşırı özgür olan alana sunacaklarının küçümsenmeyecek derecede önemli olduğu görünmektedir.

Değinmeden geçsek eksik kalacağına ve araştırılması gerektiğine inandığımız bir diğer konu da küresel adalet teorileriyle erdem etiğinin ilişkilendirilmesidir. Küresel vatandaşlık, insan hakları ve uluslararası ilişkilerde erdemli davranışın rolünün incelenmesi günümüz dünyasının etik anlayışına büyük katkı sağlayacaktır. Son olarak da bireysel etik ve eğitimle ilişkili olmak üzere, erdem eğitiminin pedagojik yöntemlerinin geliştirilmesi, okul müfredatlarına erdemleri kazandırma programlarının oluşturulması ve erdemli okul kültürünün yaratılması gibi konularda çok ciddi araştırmaların yapılması gerektiğini düşünüyoruz.

Kaynakça / References

- Abramson, Jeffre. *Minerva'nın Baykuşu Batı Siyasi Düşünce Tarihi*. Ankara: Dipnot Yayınları, 1. Baskı. Basım, 2013.
- Aksoy, Hasan. "Aranan: Kınalızade Ali Çelebi" Erişim 01.03.2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kinalizade-ali-efendi>

- Ali Çelebi, Kınalızâde. *Ahlâk-ı Alâî (Günümüz Türkçesiyle)*. sad. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Ali Çelebi, Kınalızâde. *Ahlâk-ı Alâî*. İstanbul: Klasik Yayınları, 4. Baskı. Basım, 2016.
- Ali Çelebi, Kınalızade. *İdeal Cemiyet, İdeal Hükümet, İdeal Devlet*. çev. Fahri Unan. Ankara: Lotus Yayınları, 2004.
- Aristoteles. *Atinalıların Devleti*. çev. Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Basım. Basım, 2013.
- Aristoteles. *Fizik Metafizik Nokomakhosa Etik Politika Poetika*. İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı. Basım, 2007.
- Aristoteles. *Magna Moralia- Büyük Etik*. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2016.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı. Basım, 2014.
- Aristoteles. *Politika*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 3. Baskı. Basım, 2017.
- Aristoteles. *Politika*. çev. Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Yayınevi, 2008.
- Aristoteles. *Retorik*. İstanbul: Şefik Matbaası, 1995.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefi Tarihi 3*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Barnes, Jonathan. *Aristoteles*. çev. Düzgören B. Ö. İstanbul: Albn Kitaplar, 2002.
- Bayraktaroğlu, Hilal Canfer - Zeki Özcan. "Nikomakhos'a Etik Bağlamında Aristoteles'in Erdem Etiği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (2020), 278-296.
- Çelebi, Kınalızâde Ali. *Ahlâk-ı Alâî Kınalızâde'nin Ahlâk Kitabı*. çev. Mustafa Koç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma, 3. Basım. Basım, 1999.
- Demirkol, Murat. (Edit.), "Erdem Ve Erdemsizlik". *İslam Ahlak Esasları Ve Felsefesi*. mlf. Demirkol, Murat. 179-205. Bilimsel Araştırma Yayınlar, 1. Basım. Basım, 2018.
- Durak, Nejd. "Kınalızade'de Bir Erdem Olarak Tevazu". *Uluslararası Kınalızade Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 417-430. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Kalaycı, Nazile. "Aristoteles'in Siyaset Felsefesinden Günümüz için Çıkarsamalar". *Lapsus, Galatasaray Üniversitesi Yayınları* 3 (2008), 39-65.
- Kaya, Mahmut. *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1983.
- Kınalızâde, Ali Çelebi. *Ahlak-ı Alâî*. çev. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Kınalızade, Ali Çelebi. *Ahlak-ı Alai*. sad. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 4. Baskı. Basım, 2007.
- Laertios, Diogenes. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, Aristoteles*. çev. Ahmet Arslan. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 1993.
- Livan, Hayrettin Furkan. *Phronesis: Aristoteles Düşüncesinde Etik ve Politika İlişkisi*. Ankara: Hacettepe, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- MacIntyre, Alasdair. *Erdem Peşinde*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı. Basım, 2001.
- Ocak, Hasan. "Kınalızade Ali Efendi'de mutluluk ahlâkı kavramının felsefi temelleri". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2012), 115-136.
- Oktay, Ayşe Sıdika. "Kınalızade Ali Efendi'de Ahlaki Yasa ve Değerleri Kaynağı Sorunu". *Uluslararası Kınalızade Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 383-390. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.
- Özçelik, Damla. *Aristoteles ve Kınalızade Ali Efendi'de Adalet*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Said-i Nursi, Bediüzzaman *İşaratül-İ'caz*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2000.
- Saraçoğlu, Ece. "Aristoteles'te İnsanın Doğası ve Erdem Etiği Tartışması". *Felsefe Dünyası Dergisi* 75 (2022), 400-418.

- Tanrıkulu, Nurten. *Aristoteles'te Etik ve Siyasetin Öznesi Olarak İnsan*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Taşkın, Süleyman. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Ahlak Felsefesinin Köklerini İlkçağ'da Aramak: Aristoteles ve Kınalızâde Ali'de Aile Ahlakı". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (2017b), 203-230.
- Taşkın, Süleyman. *Aristoteles ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017a.
- Toku, Neşet. *Siyaset Felsefesine Giriş*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.
- Uysal, Enver. "*Devlet Ahlâkı*", *İslam Ahlâk Esasları ve Felsefesi*. thk. Müfit Selim Saruhan. Ankara: Grafiker yayınları, 2.Baskı. Basım, 2014.
- Uysal, Enver. "Kınalızade'nin Siyaset Felsefesi". *Uluslararası Kınalızade Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 519-533. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Uzun, Yaşar. "Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâî'sinde Kamuda Erdem Esaslı Etik Yönetim Anlayışı". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42 (2022), 198-233.
- Yaran, Cafer Sadık. "Kınalızade'nin Nefs Teorisi ve Erdem Etiği". *Uluslararası Kınalızade Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 219-229. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Yolcu, Sümeyra. *Kınalızade Ali Çelebi'nin Ahlak-ı Alai Çerçevesinde Devlet Felsefesi*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yüce, Fatma. "Din-Ahlâk İlişkisi Bakımından İslâm Erdem Etiği Tasnif Denemesi". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1 (2021), 251-275. 10.29288/ilted.882786